

Մ Ի Փ Ն

ՀԱՐՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 9.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Բ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30,
1869.

Ա.Զ.Գ.Ա.ՅԻՆ, Բ.Ա.Ն.Ա.ՍԻՐԱ.ԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱ.ԳԻՏԱ.ԿԱՆ

Տ Ա Ր Բ Ե Բ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն ԵՒ Տ Ա Ղ Ա Չ Ա Փ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Մի մի ամենամեծ թերութիւն կայ մեր ազգային ներկայ գրական լեզուի մէջ՝ բառերու անորոշ և խառն նշանակութեամբ կիրառութիւնն է։ Հաս անգամ կը տեսնենք որ Բանաստեղծութիւն, Վերջնութիւն, Վ խոսանաութիւն Տաղաչափութիւն և այլ բառեր նոյնանշան կերպիւ գործ կը դրուին։ Հաս անգամ կը տեսնենք նոյնպէս որ Վարդութիւն, Վրայանութիւն, Վրագիրութիւն, Բանասիրութիւն, և այլ սոյնպիսի բառեր անխափր իրար տեղ կը փոխանակեն։ Վ յայէս են անթիւ ու անհամար բառեր որոնք յայտնի են անշուշտ անգրային բանասէրներուն և։

Արշափ փոփոքելի կը լինէր, եթէ մեր գրագէտները խորին մտազրու-

թիւն գարծնէին այս պակասութեան վրայ, եւ շանային բառերու յարմար և իսկական նշանակութեամբ կիրառութիւնը հանրացնել շարաք բռնածոց մէջ որ լեզուի վայելչութեան գլխաւոր զարդն է և կազմակերպութեան սրտաշնամուր և իրական գեղեցկ կութիւնը։

Բառերու անաստեղծ բաղմամբութիւն կիրառութեան ստիպուած պարտք կը համարինք յայտնել ընթերցողաց ու օգտակար ներկայ յոգնածոյն մէջ Բանաստեղծութիւն բառը գործ պիտի գնենք գաղղղիւնքն Բոէլի (Poesie) բառի նշանակութեամբ, իսկ Տաղաչափութիւնը որոնաստեղծ բառի նշանակութեան պարտք և պիտի պարզենք որ ոչ ամէն

բանաստեղծութիւնն ստանաւ որ է կամ ստաղապիութիւն, և ոչ ամեն տասնաւոր բանաստեղծութիւն է : Կորոզ է լինիլ բանաստեղծութիւն առանց ու տանաւորական չափաբանութեան, կարող են լինիլ տասնաւորներ կամ յանգաւոր ստաղապիութիւններ առանց բանաստեղծութեան նշող կրեւը իրենց վրայ : Պորզեր ուրեմն այս տարբերութիւնը ընդարձակ նկատողութեամբ, որ ամենուի նշակահալի լինի :

Բանաստեղծութիւնը, այս բովանդակ մարդկային կենաց կախարդիչ զօրութիւնը, իւր աղբիւրը մեր հոգւոյն մէջ ունի և այն տեղէն կը ծաւալի աշխարհիս ամեն առարկայից վրայ, որոնց նոր գոյութիւն կուտայ և կը կերպարանափոխէ : Գիտութիւնը մեր մտքը առարկաներուն կը հնազանդեցնէ, իսկ բանաստեղծութիւնը՝ առարկայքը մեզ կը հնազանդեցնէ, մեզ կը համակերպէ և մեզ կը նմանեցնէ, այսինքն առարկայքը նոյնը կը լինին ինչ որ մենք ենք : Կորոզ ենք սակ որ գաղափարները մեր անուշալիքի և անվերնաեղի սեպհականութիւնքն են, սակայն գաղափարներն անգամ կը կողորոտին, որովհետեւ մեծ մասն ստացական են, որովհետեւ բնութեան և բողոքի սուածը՝ մեր չեն, այլ մերն են այն սեպհականութիւնքն ինչ որ մենք բազդին և բնութեանը կը տանք, ինչոր կը յաւերաւնք և ինչոր կըստեղծանենք : Մարդոյ ճշմարիտ բարին և չարը իւր մէջն է, մարդն ինքն է իւր ուղեցոյցն ի բարին կամ ի չարն : Մարդոյ սիրաը իւր վիճակի սիրու հին է, բայց երջանիկ է մարդն, եթէ ինքն և ոիւր սրտի տէրն է :

Բանաստեղծութիւնը կրնկերակցի մեզ, երբ թշուառ ենք, կը յուզի և կը ստաղանապի կերբ մենք անհանգիստ ենք : Բանաստեղծութիւնը մեզ նման կեր

թոյ, կը գոյ, կը թռչի, կը խոյանայ և երբէք չը հանգստանար : Բանաստեղծութիւնը ամեն առարկաներ և ամեն զգացումներ կ'ընդօրինակէ անսահման տեփններով և պատկերներով : Այլ միտեղ կանգ չառնուր, այլ նորա ուժ գին յոյզը սահմանէն դուրս կը ձգտի և մարդկանց կը յիշեցնէ անսահմանութեան անեղբ գաղափարը :

Այս պատճառաւ շատ մարդիկ կ'ասեն թէ՛ ուրեմն բանաստեղծութիւն կարող չէ լինիլ այնտեղ ուր ամեն էակի վախճանը և նպատակը որոշուած է, օրինակի համար, կ'ասեն թէ՛ ինչպէս կարելի է որ քրիստոնէութիւնը բանաստեղծական լինի և քրիստոնէայն բանաստեղծ, քանի որ քրիստոնէից համար նորագիւտ բան չէ մնացած և քրիստոնէայն կարող չէ բանաստեղծութեան քաղցրութիւնը ձաշակել : Այս առարկութիւնը թիւր է և մի քանի անտարբեր քրիստոնէից կեանքը կարող չէ ապացոյց լինիլ, որ բոլոր քրիստոնէայք բանաստեղծութեան ձաշակչուին : Այսին իւր բանաստեղծութիւնը : Բանաստեղծութեան շտեմարան են իկեղեցւոյ ալեկոծեալ դարերը : Բանաստեղծութիւնը մեծամեծ խաբձերով կը հնձուի նոյնպէս մարտիրոսաց հալածանաց յիշատակարաններէն : Այս որն զի ինչ են հալածանքները զոր կը կրէ մարդ իր հոգւոյն մէջ, ինչ է այն երկար շարունակ և դաղանի մարտիրոսութիւն և հաւատարմութիւնը, այն աստուածսիրութեան և մարդասիրութեան թափծութիւնը, այն հրաբորբոր եռանդը, որով իւրաքանչիւր քրիստոնէոյ նոր Սոփէս կը լինի մի նոր Դիբթի (1) վրայ սրատառնքով բնկե-

(1) Գեթո՛ Ամարիմ՝ լեռանց մի շղթան է, Պարսկաստանի մէջ Գոգրացոյց երկրին մաս : Մեռեալ ծով

բերով այն մարտիրոսաց զորավաճառին , որուն միայն բաղձանքով կարող է առաջնորդել մինչև Լեւոնացի երկիրը : Ի՞նչ է այն աստուածային անհուն խորոց եղբին վրայ զգացած սուրբ երկիրը , որ հոգին և երեւակայութիւնը կը գրաւէ : Ի՞նչ է կենաց և մահուան նոր և փոռաւոր հանդէսը , Լեւոնացի գործութեան սրտաշարժ լեզուն , որոյ բանալին հաւատքը կը դանկ , զոր մեղքը կորուսած էր : Ի՞նչ են այս ամենը , եթէ ոչ անհուն սարերք բանաստեղծութեան , անսպառելի աղբիւրք բանաստեղծութեան , յորմէ յառաջ եկած են հոգեւոր նուագներ , երգեր , շարականներ և այլն : Եւ միթէ կրուցաւորն և կը ցամաքին այս բանաստեղծական վտակները . բաւ լիցի . նոքա առ մեն որտի մէջ կը վերանորոգին , ամեն հոգւոյ մէջ կը յուզին և իւրաքանչիւր ոք իւր ակործակին համեմատ կը կրկնէ հաւատոյ տիեզերական բանագործութիւն (Poème) : Եւրեմն ոչ թէ միայն քրիստոնէութիւնը բանաստեղծութիւնն է , այլ և իւրաքանչիւր որտով և զգացմունքով քրիստոնէայ՝ բանաստեղծ է իւր քրիստոնէայ լինելուն համար : Քրիստոնէութիւնը ինչպէս ճշմարտութեան աղբիւր է , նոյնպէս և ճշմարիտ բանաստեղծութեան , վասն զի՝ ինչ որ ճշմարիտ է , միանգամայն և գեղեցիկ է , և ճշմտրութեան բարեկամը կարող չէ թշնամի լինիլ գեղեցկութեան : Բանաստեղծութիւնը ճշմարտութեան երկարաձգեալ արձագանքն է : Բանաստեղծել կը նշանակէ ստեղծագործել , բայց ստեղծագործել անթերի , վայելուչ , գեղեցիկ , և ստեղծագործել ճշմարտութեան կազապա-

Արեւելեան կողմ , որ այժմ կը կոչուի Աթար : Մոփէտ այս լեռան փայտն նշմարեց Աւետեաց երկրէ : ուր իրեն սրգիլուած էր մտնելու . և այս տեղ Մասու :

րին վրայ : Եւս մտքով առնելով Չըքմարիտ բանաստեղծը ամեն մարդիկ ներէն լաւագոյնն է , նա տեսակ մի վերածին և նոր մարդ է , որ գննական գեղեցիկ աշխարհի մէջ կ'ապրի և մաքուր գաղափարով կը սնանի :

Բանաստեղծը կրօնքը նուագած ժամանակ՝ կրօնքը իրբեւ կեդրոն կը բռնէ բոլոր զգացմանց և իբրև հրաբորբոք հալոց , ուր բոլոր կրքերը և յոժարութիւնները կը զտին , կը մաքրին և ապա կ'արտագրին :

Բանաստեղծը հայրենիքը երգած ժամանակ՝ կարծես թէ իւրաքանչիւր ծաղկան հիւթը կը ծծէ , իւրաքանչիւր ակտիւններով իր աչքերը կը շարակէ և բոլոր զգայարանքներով կը սիրովառիկ կայ բանաստեղծ որ կը սիրէ իւր իւր նարհ հայրենիքը ինչպէս սր է . բայց կայ նմանապէս բանաստեղծ , որ իր սրբասի կարողաբան համեմատ նոր հայրենիք կը ձեւակերպէ , բոլորովին ստեղծագաղափարական : Այսին հայրենեաց բանաստեղծութիւնը այն ժամանակ աւելի մեր սրտի խորը կը թափանցէ , երբ յերեւան կը հանէ սիրոյ և կրկն ընտանի պատկերներ , կամ ապագայ աշխարհի և կամ աստուածութեան բարձր մտածութիւններ :

Բանաստեղծը յառաջադիմութիւնը նուագած ժամանակ՝ մի անյառ ծառաւ , մի գեղատեսիլ յոյս , մի գորու վաղիւ խանդ և մի վերաօրաց թռիչ կը յայտնէ , կրկնէրչնէ և կը փայլեցնէ ընկերական բարւոյն համար , կամ ներք կայ սերունդի խօսքով տանք , ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ համար :

Բանաստեղծը պատմական անյարբեր գաճած ժամանակ՝ կը ժողովէ իւրաքանչիւր պատմական նուրբ փայրեաններու գտած նիւթը և զգուշուք կ'ամփոփէ իր բանաստեղծական աղամանդեայ սափարի մէջ իբրև ակեղէն արասաւ նքնէր :

Այսչափ վեճմէ հա բանաստեղծի որաշոնը : Հատ բանաստեղծներ բանաստեղծութիւնը քաղեր են իրենց կեանքէն և օրական դէպքերէն, իրենց որոնին ազդուած տպաւորութիւններէն : Հատերը ընտանեկան խաղաղ երջանկութեան մէջ գտած են բաւառ տեղծութեան գանձը, և շատերը իրենց սրտի թափոնութեան ալէկոծութեան և կամ ուրախութեան մէջ :

Այն բանաստեղծները, որոնք ծընած են դաշտերու մէջ և ննջած են խուրձերու վրայ, որոնք մանկութենէ անդոր ստներով հետեւած են հայրական արօրին, որոնք իրենց գիւղի արօտներուն մէջ ունեցած են իրենց աշնան փրկանները, ամառուան գիշերները, գարնան առաւօտները և ձմեռուան վառարանին շուրջ եղած դրուցատրութիւնները, այս տեսակ բանաստեղծները լիովին զգացած են շինական կենաց բոլոր գիւթիչ պարագաները, արօրի խորհուրդը, քամու լեզուն, առուակի թոթափն ու խափօք, թռչոց վարժքը և ճռուողիւնները, քեղիկական վարուց և կարծեաց եզրփառութիւնները, շինական վիաճկի ճշմարիտ գոյնը, երկրագործական աշխատանաց ճշմարիտ նշանակութիւնը, միով բանիւ այն ամեն յատուկ գիծերը, քննք սր շատ անգամ նկարագրուած են բանաստեղծներու ձեռքով : Բայց կարող են ասկաւին նկարագրութիւն և գեղազարգութիւն իւրաքանչիւր նորածին բանաստեղծի ձեռքով, որ անկեղծ սիրտ ունի և անխարդախ զգացմունք : Այն զի, շատ անգամ բնուէն այնպիսի նորանոր պտուղներ և երեխայքիներ կը քաղուին, որ պահաւին բաւառաստեղծական սեղանի վրայ եկած չեն : Այն զի, բանաստեղծները կը կերակրուին նոր հիւթով, նոր դաշնակառուութիւն, քննքս մեղուները մեղուով,

Բանաստեղծութեան վեճմութիւնը բացարեւէն յետոյ որորգուպէս կը հետեւի թէ որչափ արժանաւորութիւններ հարկաւոր են բանաստեղծ կողուելու համար, և թէ բանաստեղծութեան ասպարէզը մանկու համար քննք փափուկ կէտեր, քննք նուրբ ընտրութիւններ, քննք սրտի յուզանցքնքըութիւններ և քննք անաչառ անձնափորձութիւններ կան, որ քնքնին պիտի զգանք, որպէս զի և կարենանք ազդել ուրիշներուն : Սակայն կը ցուցնք որ մեր շարագիրներէն շատերը և համարեա թէ մեծ մասը բարբառովին մտադրութիւն չունին այս նրբութեանց վրայ : Այս շատ անգամ բանաստեղծ ձեւաւարու սնտպարձութեամբ լեզուի գեղեցիկութիւնը կը խանդաւրեն և դաշնակաւոր ձայն հաներու համար լեզուի ապակին կը կտորեն և անհամ ձայնով ականջ կը յոգնեցնեն : Գոյականին սնյարմար անական, բային անպատշաճ ինքիք, անկապ նմանութիւններ և քնքնակամ նորաձեւութիւններ սրչափ ուզէս կարող ես գտնել կարծեցեալ տաղաչափութեանց կամ ոտանուորներու մէջ : Իսկ մթութեան կողմանէ, սարսափելի կէտեր, զորս եւ թէ իմանայինք որ հեղինակները չեն վիրաւորիր, յառաջ կը բերէինք այս տեղ իբրև հանելուկներ և խոնարհութար լուծուին կը խնդրէինք : Այն արգարեւ քանի մի դրուածներ, որոնք բանաստեղծական գեղեցիկ տիպար կը կրեն, քննքս են Ալեքանեան Պէւտի վարդապետի Պլարուն Լարայրի : Հայոց Ալեքսիսին, Հայ հայրենիքին, Սափարսարէն և այլն, խորէն եպիսկոպոսի Այիլիցի Հայաստան, Արթիւր վան Հայրենաց և այլն : Ս. Պատկանեանի Լրատի արդատութիւն, Վարդան Սափիւնեանի երգէ եւ այլն : Ս. Յեղեկեանի Հայրենիք, Ս. Թալիվանցի () Երկերգութեան ալ-

գային, և այն, Սակայն կան նշնայէս
 և շատ անաղաչափութիւններ, որոնք
 ոչ միայն անձնաշակ և անհամ են, այլ
 և բոլորովն արձակ շարագրութեան
 կանոնաւորութենէ անգամ զուրկ,
 Գրուած են՝ առանց մտածելու, յան-
 գերը յարմարուած են՝ առանց իմաս-
 տի յարմարութեան, բառերը շար-
 ուած են՝ առանց նիւթի ներքին կաշ-
 պակցութեան: (Օրինակի համար, ինչ
 կը հասկցուի այս տողերէն.)

“Տնօր, Տէր, լուսոյդ անապառ ուխտ
 Արժուի մատող ՚ի մեր գլուխ ր Գ”

Լու կամ թէ՛

“Դու զմեր սիրես հասակ դուզող
 Օրքեգ կարօտ եմք ՚ի բողբոջ ր” (1).

Պարզ կը նշմարուի ահա, որ ու-
 շաղքութիւն եղած է միայն ուի, գը-
 լուի, Դողբոջ և Բողբոջ վերջաւորու-
 թեանց համար, իսկ իմաստին նայե-
 լով՝ կը տեսնենք որ ոչ լուսոյ ուիչ
 գլուխն սխառիլը յարմարութիւն ունի,
 և ոչ կարօտ եմք ՚ի Բողբոջ՝ Դողբոջ հասակին
 լուսունը ուրիշ օրինակ ինչքան աղօթ-
 քի նպատակէն հեռի է ասել թէ՛

“Շատ թերութիւնք են մեր հազւոյն,
 Շնորհէ այսօր յաղթել միայն ր” (2).
 որովհետեւ ճշմարիտ աղօթողները ա-
 մեն թերութեանց միասին յաղթելու
 համար կը խնդրեն միշտ, և ոչ թէ
 հտտ հաս և օր աւուր. վասն զի՝ ի
 քենց վաղուեան վրայ հաստատուն գի-
 տութիւն չունին թէ արդեօք պիտի
 ապրին թէ մեռնին:

Լաւ տեսակ թերութիւնները կը
 յառաջանան անմտադրութենէ, վասն
 զի ոմանք կը կարծեն թէ մտախոհու
 թիւնը բանաստեղծական ներշնչու-
 թեան ընդդէմէ, որ բոլորովն այնպէս
 չէ: Լալ ընդ հակառակն երկար մտա-
 ծութիւնը աւելի կը պարզէ նիւթի
 գալորնիքը, և բանաստեղծական գա-
 ղափարը կը մաքրուի, կը ստուգուի,
 և կը ստանայ իւր ճշմարիտ դիմերը և
 մասանց ճշմարիտ համեմատութիւն՝
 ներք: Մտածութիւնէն կը ծագի բնաւ
 կան կարգ, դիւրին կապակցութիւն ի
 սրով և ընթերցողի միտքը կը գրաւուի
 և գոցցես բանաստեղծի հետ կ'ըզ-
 գածուի և կ'ոգեւորի: Հետեւապէս՝
 յատկութիւնը երբէք չը մտածեր
 բանաստեղծութեան, ինչպէս կրակի
 լայր չը մտածեր ջերմութեան:

Սրբեմն այն տաղաչափութիւնն է
 որ կամ ոտանաւորները, որոնք բա-
 նաստեղծութեան պատրուակած բառ
 նաստեղծութեան վեմնութիւնը կը
 նսեմայնեն և վայելչութիւն կ'անշքա-
 ցընեն, այն տեսակ գրուածները առայ-
 ւել բանախօսութեան անուն կրելու
 արժանի են քան թէ բանաստեղծու-
 թիւն, իսկ հեղինակները առաւել
 բանաստեղծներու ստուերներ են, քան
 թէ բանաստեղծներ. վասն որոյ և իրա-
 ւամբ կ'ասենք այնպէսներուն. «Ընդէք
 սի ստուերներ, և թող յաջորդեն ճիշ-
 մարիտ բանաստեղծներ, հարեմիքը և
 մարդկային սիրտը երգելու ր Գ”

(1) Մանգուս — թիւ 948—949: